

УДК 1+371::378

Халамендик В. Б.,
доктор філософських наук,
професор кафедри соціології,
Національний технічний університет України "КПІ"
(Україна, Київ), vkhalamey@ukr.net

**ВАЛЬДОРФСЬКА ПЕДАГОГІКА:
СУТНІСТЬ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ**

Розглянуто сутність вальдорфської педагогіки, запропоновано шляхи реалізації вальдорфських ідей Рудольфа Штайнера в сучасному освітньому просторі України.

Ключові слова: вальдорфська методика, духовна педагогіка, Рудольф Штайнер.

*До майбутнього, ймовірно, можливо
підготуватися дієво, лише звернувшись
до юності людства, до дитинства.*

Рудольф Штайнер

Пошук альтернативних шляхів навчання і виховання останнім часом є надзвичайно важливим для українського суспільства. Адже життя людини у полікультурному суспільстві потребує дотримання принципів свободи, рівності, братерства, гуманізму, справедливості. Для того, щоб людина мала не лише уяву про ці принципи, а й володіла життєвими навичками, перед освітою постають певні завдання щодо реалізації цих ідей.

Педагогіка і філософія готують людину до життя в найширшому розумінні цього слова, сприяють формуванню її духовного світу та загальної культури. Історія розвитку філософії і педагогіки засвідчує той факт, що практично всі видатні педагоги водночас були відомими філософами, а кожен філософ зазвичай завершував свою філософську систему етикою або теорією освіти і виховання.

Таким філософом-педагогом був німецький вчений, громадський діяч, засновник духовної науки антропософії та вальдорфської педагогіки Рудольф Штайнер (1861–1925). Глибоке вивчення питань становлення особистості людини, її індивідуального розвитку, соціальних проблем сучасності, дозволили йому висловити і реалізувати ідею щодо необхідності формування нового світогляду як відображення потреб душі сучасної людини.

Метою даної публікації є розкриття сутності вальдорфської педагогіки в контексті антропософського руху та окреслення перспектив її подальшого розвитку в Україні. Для досягнення мети необхідно розглянути основи вальдорфської педагогіки, її особливості; дати уявлення про основи педагогічної підготовки сучасного вальдорфського вихователя та вчителя; висловити пропозиції щодо підготовки фахівців з вальдорфської педагогіки в освітніх закладах України.

Як теорія і практика, вальдорфська педагогіка досі актуальна, сучасна та інноваційна. Особливо це стосується її структурних, організаційних та дидактично-методичних основ. В світі існує 1039 шкіл (станом на березень 2014 року) з вальдорфською методикою навчання. Найбільша кількість в Німеччині – 232, США – 119, Нідерландах – 85, Швеції – 45, Австралії – 37, Норвегії – 32, Фінляндії – 26, Великій Британії – 30, Бразилії – 30 та інших країнах світу [10]. В Україні зареєстровано 4 школи з вальдорфською методикою навчання (у Києві, Дніпропетровську, Кривому Розі та Одесі) та вальдорфські класи, відкриті на базі державної школи м. Києва, але відчутною є потреба у розширенні цієї географії і збільшенні кількості таких шкіл.

Основою вальдорфської педагогіки є людинознавство і психологія розвитку, що були представлені Р. Штайнером у брошурі “Виховання дитини з точки зору духовної науки” (1907), циклах його лекцій “Загальне людинознавство” (1919), “Питання виховання як соціальне питання” (1919), “Пізнання людини та навчальний процес” (1921), “Духовно-душевні основи педагогіки” (1922), “Сучасне духовне життя і виховання” (1923), “Принципи вальдорфської педагогіки. Ме-

тодика освіти та необхідні умови виховання” (1924) та інших.

У м. Дорнах (Швейцарія) діє організація “Управління спадщиною Рудольфа Штайнера”, яка з 1956 року до сьогодні займається опрацюванням та виданням Повного зібрання творів Р. Штайнера німецькою мовою. Всього заплановано 354 томи, більшість з яких вже видано. Близько 50 томів – праці, написані філософом, 300 томів – його лекції. За час своєї антропософської діяльності Р. Штайнер прочитав близько 6000 лекцій по всій Європі. Більшість його праць, лекцій перекладено різними мовами світу, а також шрифтом Брайля.

Методом і суттю вальдорфської педагогіки є антропософія (грець. *anthrōpos* – людина, *sophia* – мудрість) – духовна наука, яка здійснює цілісне пізнання людини, будучи життєвою, душевною і духовною практикою, пов’язаною з потребами та устремліннями часу. Окрім символу мудрості, архетип софійності позначає ідею “радісного художества”, свого роду “онтологічного оптимізму”. Термін “софія” завдяки своїй полісемантичності асоціює також образи просвітленості, світла, духовного зору, прозоріння. Цікаво, що в історії світло нерідко ототожнювалось з фаворським світлом, яке символізувало самого Христа, а сонце розглядалось як “око всесвіту” і, відповідно, символ Бога-отця [4, с. 103].

Від часів Р. Штайнера відбулося перетворення філософування і гуманістичних міркувань в новий тип метафілософії і світогляду, безпосередньо дотичних до вищих смислів буття, котрі діють через життя і живе мислення, одночасно з цим, ідея триєдності людини залишається актуальною і сьогодні: “Суспільні досягнення, наукові відкриття, політичні перемоги, культурні звершення, економічний добробут тощо лише тоді матимуть сенс, коли будуть сповнені життям, яке не мислимо без *душі і духу людського*. Це важливо для розвитку всіх сфер соціального простору” [3, с. 510].

Ідеї вальдорфської педагогіки органічно поєднуються як з ідеями педагогіки духовності, так і з філософією людиноцентризму. Це вільний розвиток дитини, формування її творчого, самостійного, інноваційного мислення, власного розуміння і пояснення феноменів культури, політики, освіти, науки, самототожність і самоідентифікація особистості (моральна, естетична), розуміння життя як найвищої цінності. Повне розкриття здібностей учня є метою вальдорфської педагогіки. Виходячи з цього, навчальний план орієнтовано на специфічні вікові особливості вихованців. Це допомагає співвіднести вибір навчального матеріалу зі знаннями, закладеними в антропології – науці про походження та еволюцію фізичної організації людини. Важливим є той факт, що навчальний план має динамічний характер, він перебуває в постійному доопрацюванні, враховуючи зміни, що відбуваються як з окремою дитиною, так і з класом.

Навчальний матеріал різних дисциплін реалізується в епохальних уроках. Термін “епоха” вальдорфська педагогіка використовує для позначення часу (зазвичай 4 навчальних тижня, щоранку приблизно по 100 хвилин) і простору для вивчення того чи іншого предмету. Динамічний аспект цього процесу дає учням можливість сконцентруватися на різних навчальних

галузях. Така методика сприяє заглибленню у сутність речей.

Піклування про ремісничі та мистецькі здібності, рукодільні вміння і хлопчиків, і дівчаток сприяє рівноважному та гармонійному розвитку не тільки інтелекту (IQ), але й творчого хисту (EQ). Зв'язок цих різних якостей, разом із зусиллями волі, є ґрунтом для розкриття особистості. Особливого значення в цьому контексті набуває *евритмія*, яка втілює душевні переживання мови та музики через рухи в просторі. У вальдорфських школах евритмія є регулярним заняттям.

Форма табеля при оцінюванні знань не застосовується. В докладних текстових свідоцтвах описуються всі досягнення, соціальні стосунки, чесноти і захоплення учня. Таким чином розкривається повна картина його розвитку. Під час щомісячних свят діти мають можливість глибше сприйняти один одного у представленні індивідуальних робіт з різних предметів. Театральне-педагогічна діяльність у 8 та 12 класах набуває масштабів великого театрального дійства. Наприкінці 12 класу учні представляють річні роботи як результат довготривалого дослідження. Це відбувається в письмовій формі, яка доповнюється усною доповіддю перед батьками, вчителями, учнями.

Процес навчання виходить за межі звичайного навчання за підручниками, тому у вальдорфській школі їх немає. Замість цього весь зміст уроків оформлюється в епохальних зошитах – спочатку за допомогою вчителя, а пізніше, у старшій школі, самостійно. Уроки з науково-природничих дисциплін з їх акцентом на феноменологічному дослідженні не спрощуються до причинно-наслідкового механічного мислення, а створюють простір для цілісного спостереження. Різноманітні ситуації під час занять відкривають підхід до літературної освіти й закладають основу для зв'язку епіки, лірики та драми.

Заняття спонукають до самостійної діяльності, яка народжується з особистого інтересу, зацікавленості та радості від справи. Зацікавленість молоді виявляється в позаурочних проєктах, у самостійних заняттях, трансформуючись потім у почуття задоволення, яке надає змісту всьому, що робиться. Це відчуття можна описати словами “Я навчився вчитися”. Р. Штайнер вважав, що людина, яка вміє зробити в своїй галузі (науки чи практики) живим те, що ми сприймаємо у вигляді абстрактних істин, стає співробітником в роботі нашого часу. Душа переймається радісним настроєм, примножує наші сили і не лише дозволяє нам насолоджуватися життям, але й робить нас в житті чудовими робітниками [7, с. 39].

Враховуючи події, що відбулися в Україні останніми місяцями, сьогодні особливо важливим для нашого суспільства є процес і результат формування учителя як провідника демократичних ідей та високої моралі, здатного утверджувати авторитет духовності, загальнолюдські цінності та ідеали. Уявлення про основи педагогічної підготовки у європейській освітній простір сьогодення інтегрує “Педагогічна Конституція Європи” (далі – Конституція), що була розроблена провідними науковцями Європи – професорами Віктором Андрущенком (Україна), Морітцем Гунцінгером (Німеччина), Альгірдасом Гайжутісом

(Литва). Цей документ висвітлює основні параметри педагогічної освіти – принципи її розвитку, зміст, умови, очікувані результати реалізації. “Підготовка педагогів за єдиною шкалою загальнолюдських цінностей і з урахуванням національних особливостей є тим головним остовам, навколо якого мають здійснюватися модернізаційні та інноваційні процеси педагогічної освіти в сучасному європейському просторі”, – наголошено в Конституції [5, с. 10].

Україна несе у європейський простір педагогічну культуру, яка пройшла апробацію часом і сьогодні є цінним надбанням цивілізації. Адже чотири із дев'яти найвидатніших педагогів Європи – К. Ушинський, М. Пирогов, А. Макаренко, В. Сухомлинський – є українцями, а імена Софії Русової (українки не за походженням, а за відчуттями), Людмили Старицької-Черняхівської, Григорія Ващенко відомі далеко за межами України.

“Нам треба стояти... ногами на нашій землі, головою бути в Європі, а руками охоплювати якнайширше справи української нації” – писав Іван Труш, український живописець-імпресіоніст. Сьогодні ці слова набувають особливого звучання для сучасної України, що нарешті оговтується від обійм братньої держави і починає здобувати справжню незалежність і самостійність. Ліна Костенко в своїй лекції “Гуманітарна аура нації...” у далекому 1999 році наголосувала на тому, що Україна має об'єктивно оцінити ситуацію... розробити свою гуманітарну політику, її стратегію та пріоритети. Зафіксувати себе у свідомості людства парадоксом молоді держави з тисячолітньою культурою, що була досі заблокована в силу історичних причин. Бути відкриттям для світу...” [2, с. 13].

Сучасна педагогіка духовності, маючи інноваційний характер, формується як успадкування й продовження найкращого вітчизняного й зарубіжного педагогічного досвіду, трансформованого в дух сучасної епохи та українського державотворення. Увага зосереджується на розвитку вільної індивідуальності. Лише вільна людина може зростити вільну особистість. Цим обумовлено вимоги до вальдорфського вчителя. Протягом перших восьми навчальних років класний вчитель є концентруючою особою, яка не залишає поза увагою жодну дитину і сприяє соціальній стабільності класу як спільноти. Відмова від практики виключення зі школи і залишення учнів на другий рік усуває виникнення зайвої соціальної напруги і допомагає розкрити нахили учнів.

Досвід життя свідчить про те, що не кожна людина, яка здобуває педагогічну освіту, стає на шлях вчителювання. Сфера освіти – це сфера формування нового знання, це перенесення центру діяльності на людину – її творчість, розум, уяву, волю. Інноваційна освіта – це не лише нововведення в зовнішньому світі, а й саморозвиток, самореалізація особистості. Основна мета освіти вчителя вальдорфської школи – навчитися сприймати матеріал помічником дитячого розвитку, спостерігати його таким чином, щоб з процесу пізнання виникали передумови для досягнення вікової та ситуативної методики.

Вчитель вальдорфської школи та вихователь вальдорфського дитячого садочку – це люди, які мають бажання і здібності до саморозвитку і самовдосконалення.

По суті, їх навчання триває протягом всього життя. Розуміння вчителем чи вихователем того, кого вони мають сформувати відбувається завдяки *баченню внутрішнього еста дитини*. У зв'язку з цим існує необхідність поглиблення філософської освіти сучасних педагогів, розвиток їх здатності до рефлексії та саморефлексії. Висока відповідальність, бажання вчитися протягом життя, бути культурною людиною, мати живий інтерес до всього, що відбувається в світі, ентузіазм мають бути використані для школи. Крім того, важливою є духовна гнучкість і відданість роботі.

Прийнятною для вальдорфської школи є колегіальна форма самоврядування, в якій керівна роль не належить директору. Лише педагоги школи беруть участь в процесі управління. Зовнішній вплив є життєво чужорідним. Р. Штайнер наголошував на тому, що “управління справою виховання та навчання, з якого, по суті, постає все духовне життя, має бути віддано в руки тих, хто виховує і навчає. Ніякі сили, що діють в державі і в економіці, не повинні втручатися в це управління ні ідеями, ні владою. Кожен вчитель має витратити на свою викладацьку роботу стільки часу, щоби він міг в своїй галузі брати участь також і в управлінні. Тоді і в управління вихованням і навчанням він буде вносити те, що він вносить в сам процес виховання і навчання. Ніхто, не зайнятий одночасно живою справою викладання, не буде давати йому жодних вказівок. Ніякий парламент і ніяка особа, яка, можливо, колись і викладала, але в теперішній час цим не займається, не буде мати права голосу. Те, що пізнається в живому досвіді викладання, буде вноситися і в управління ним. Природно, що в таких закладах будуть найвищою можливою мірою проявлятися конкретність і професійні знання” [8, с. 23–24].

Модель шкільного управління за Р. Штайнером, має бути “республіканською” і містити декілька форм самоврядування:

– щотижневі вчительські зустрічі (колегії) як форми педагогічної співпраці колег та центри постійної подальшої самоосвіти, де дослідження поєднуються з безпосередньою практикою (вирішують кадрові та поточні педагогічні питання);

– виборне правління з батьків та вчителів (визначає і регулює економічний і правовий баланс школи).

Кооперація батьків з тими, хто має повноваження у виховному процесі, є свідченням спільної відповідальності й формування шкільного життя на всіх рівнях.

В Україні та сусідніх східних державах (Росії, Вірменії, Грузії) є діючі вальдорфські ініціативи (дитячі садки, школи) та постійно діючий вчительський семінар, але немає підготовки вальдорфських вчителів на державному рівні. Якість підготовки кадрів, їх подальше працевлаштування потребують підтримки держави, державного ліцензування (на кшталт європейських країн (Німеччина, Англія)). Започаткування процесу професійної підготовки кадрового складу для вальдорфських навчальних закладів на рівні держави є шансом для України. У всьому світі існує 80 вищих навчальних закладів і семінарів, що різними способами та різною тривалістю, стаціонарно або заочно готують до професії вальдорфського вчителя [6, с. 9].

Зважаючи на сказане вище, вважаємо за доцільне висловити пропозиції щодо поширення ідей вальдорфської педагогіки в українському освітньому просторі.

Перше. Створення науково–методичного центру з питань дослідження та наукового обґрунтування вальдорфської педагогічної системи і підготовки кадрів (на базі педагогічного вишу) для вальдорфських навчальних закладів України може стати першим кроком на шляху до зацікавлення суспільства і держави вальдорфськими навчальними закладами освіти і виховання. Серед завдань центру: дослідження та наукове обґрунтування вальдорфської педагогічної системи та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів для роботи у вальдорфських навчальних закладах України; організація та проведення міжнародних конференцій та семінарів з метою обміну досвідом щодо фахової підготовки кадрів; збагачення сучасної вітчизняної освіти педагогічними засобами вальдорфської педагогіки, перспективними з позиції розв'язання задач суспільного виховання підростаючого покоління українців.

Друге. Існування постійно діючого семінару з навчання та підготовки до професійної діяльності вихователів та вчителів за вальдорфською системою з подальшим розширенням його функцій – розробка навчальних планів для підготовки магістрів (терміном до 2–х років) за спеціалізацією “вальдорфський вчитель”, “вихователь вальдорфського дитячого садка” за наявності диплому про закінчення бакалаврату (приміром, спеціальності: вчитель, вихователь).

Третє. Обговорення та внесення в Класифікатор професій України нової спеціальності та спеціалізації “вальдорфський вчитель” з можливістю набору абітурієнтів та їх навчання за спеціальністю та спеціалізацією “вальдорфський вчитель” з першого курсу. Розробка навчальних планів для підготовки бакалаврів за спеціальністю “вальдорфський вчитель”, “вихователь вальдорфського дитячого садка”.

Четверте. Розширення мережі державних загальноосвітніх та дошкільних навчальних закладів з вальдорфською системою навчання та виховання (у м. Києві та інших містах України) для проходження студентами навчально–методичної, педагогічної та науково–дослідної практики та для подальшого їх працевлаштування.

П'яте. В перспективі – створення кафедри вальдорфської педагогіки (а згодом, Інституту вальдорфської педагогіки) на базі педагогічного університету. Завдання кафедри (Інституту) – підготовка високопрофесійних вальдорфських вчителів та вихователів, наукова діяльність у сфері вальдорфської педагогіки (розробка та обґрунтування альтернативних форм оцінювання, тестування та моніторингу розвитку учнів, розробка та обґрунтування альтернативних форм управління освітнім закладом тощо).

Шосте. Залучення до навчального процесу іноземних фахівців Німеччини, Швейцарії, Австрії та інших країн Західної та Центральної Європи. Організація міжнародного обміну викладачів та студентів у рамках підготовки кадрів для вальдорфських навчальних закладів.

Підсумовуючи все сказане вище, зазначимо, що, зважаючи на виклики часу, подальший розвиток вальдорфської педагогіки на теренах України вбачається не лише можливим, а й необхідним. Адже саме така методика допомагає дитині рости здоровою як фізично, так і душевно, відчувати свободу з одночасною відповідальністю, цінувати власну гідність та гідність іншої людини, укріпити соціальну свідомість, що спонукає прагнути найбільш повної реалізації своїх індивідуальних сил і здібностей.

Список використаних джерел

1. Андрущенко В. Роздуми про освіту: філософія та методологія / В. Андрущенко. – К.: “МП Леся”, 2012. – 784 с. – (Філософія освіти: пошук пріоритетів: у 7 кн.; Кн. 1).
2. Костенко Ліна. Гуманітарна аура нації, або Дефект головного дзеркала: Лекція, прочитана в Національному університеті “Києво-Могилянська академія”, 1 вересня 1999 р. – 2-ге вид. – К.: Вид. дім “Києво-Могилянська акад.”, 2005. – 32 с.
3. Кремень В. Філософія людиноцентризму в освітньому просторі. Філософія людини і освіта / В. Кремень. – К.: “МП Леся”, 2012. – 524 с. – (Філософія освіти: пошук пріоритетів: у 7 кн.; Кн. 2).
4. Кримський С. Ранкові роздуми / Зб. ст. – К.: Майстерня Білецьких, 2009. – 120 с.
5. Педагогічна конституція Європи [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.arpue.org/index.php/ru/hlavnaia/104-pedagogicheskaya-konstitutsiya-evropy/141-pedahohichna-konstytutsiia-yevropy-1>
6. Хофріхтер Хансйорг. Вальдорф. Історія одного імені. Асоціація вальдорфських ініціатив в Україні, 2003. – 26 с.
7. Штайнер Р. Как может быть преодолен душевный разлад человека современности? Лекция в Цюрихе 10 октября 1916 года / О главных задачах нашей эпохи. – М., 2002.
8. Штайнер Р. Сущность социального вопроса в жизненных необходимостях настоящего и будущего. Пер. с нем. М. Н. Жемчужниковой. – Калуга: “Духовное познание”, 1992. – 142 с.
9. Штейнер Рудольф. Общее учение о человеке как основа педагогики: учебный курс лекций для преподавателей Свободной вальдорфской школы, прочитанный 21.08–05.09.1919 г. в Штутгарте / Рудольф Штейнер; пер. с нем. Д. М. Виноградова. – Санкт-Петербург: Деметра, 2013. – 240 с.
10. Waldorf World List 2014 March [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.freunde-waldorf.de/en/waldorf-worldwide/waldorf-education/waldorf-world-list.html>

References

1. Andrushhenko V. Rozdumy pro osvitu: filosofija ta metodologija / V. Andrushhenko. – K.: “MP Lesja”, 2012. – 784 s. – (Filosofija osvity: poshuk prioritytiv: u 7 kn.; Kn. 1).
2. Kostenko Lina. Gumanitarna aura nacii, abo Defekt golovnogogo dzerkala: Lekcija, prochytana v Nacional’nomu universyteti “Kyjevo-Mogyljans’ka akademija”, 1 veresnja 1999 r. – 2-ge vyd. – K.: Vyd. dim “Kyjevo-Mogyljans’ka akad.”, 2005. – 32 s.
3. Kremen’ V. Filosofija ljudynocentryzmu v osvitu’omu prostori. Filosofija ljudyny i osvita / V. Kremen’. – K.: “MP Lesja”, 2012. – 524 s. – (Filosofija osvity: poshuk prioritytiv: u 7 kn.; Kn. 2).
4. Kryms’kyj S. Rankovi rozdumy / Zb. st. – K.: Majsternja Bilec’kyh, 2009. – 120 s.
5. Pedagogichna konstytucija Jevropy [Elektronnyj resurs]. – Rezhym dostupu: <http://www.arpue.org/index.php/ru/hlavnaia/104-pedagogicheskaya-konstitutsiya-evropy/141-pedahohichna-konstytutsiia-yevropy-1>
6. Hofrihter Hansjorg. Val’dorf. Istorija odnogo imeni. Asociacija val’dorfs’kyh inicyatyv v Ukrai’ni, 2003. – 26 s.
7. Shtajner R. Kak mozhet byt’ preodolen dushevnyj razlad cheloveka sovremenosti? Lekcija v Cjurihe 10 oktjbrja 1916 goda / O glavnyh zadachah nashej jepohi. – M., 2002.
8. Shtajner R. Sushhnost’ social’nogo voprosa v zhiznennyh neobhodimostjah nastojashhego i budushhego. Per. s nem. M. N. Zhemchuzhnikovoj. – Kaluga: “Duhovnoe poznanie”, 1992. – 142 s.
9. Shtejner Rudol’f. Obshee uchenie o cheloveke kak osnova pedagogiki: uchebnyj kurs lekcij dlja prepodavatelej Svobodnoj val’dorfskoj shkoly, prochitannyj 21.08–05.09.1919 g. v Shtutgarthe

/ Rudol’f Shtejner; per. s nem. D. M. Vynogradova. – Sankt-Peterburg: Demetra, 2013. – 240 s.

10. Waldorf World List 2014 March [Electronic resource]. – Access mode: <http://www.freunde-waldorf.de/en/waldorf-worldwide/waldorf-education/waldorf-world-list.html>

Khalamendyk V. B., professor of the Department of sociology, National Technical University of Ukraine “KPI” (Ukraine, Kiev), vkhalamey@ukr.net

Waldorf pedagogy: the nature and prospects of development in Ukraine

The essence of Waldorf education, the ways of realization of Rudolf Steiner Waldorf ideas in today’s educational environment of Ukraine.

Keywords: *Waldorf method, spiritual education, Rudolf Steiner.*

Халамендык В. Б., доктор философских наук, профессор кафедры социологии, Национальный технический университет Украины “КПИ” (Украина, Киев), vkhalamey@ukr.net

Вальдорфская педагогика: сущность и перспективы развития в Украине

Рассмотрена сущность вальдорфской педагогики, предложены пути реализации вальдорфских идей Рудольфа Штайнера в современном образовательном пространстве Украины.

Ключевые слова: *вальдорфская методика, духовная педагогика, Рудольф Штайнер.*